

НОВИЯТ “СТАР” КУРБАН

Петко Христов, Цветана Манова

Настоящото изследване, проведено през пролетта на 2006 г. в пернишките села Попово, Кралев дол и Ярджиловци, има за цел да проследи “употребата” на традиционни ритуални практики при съживяването и обогатяването на цялостния социален живот в селото през годините на постсоциализма. Нашият анализ е фокусиран върху съвременните форми на общоселския *курбан*, празник с изявени социални функции, традиционно свързан на Балканите с ритуалното поддържане на идентитетната система на общността. Акцентът е поставен върху нововъзникналите форми на ритуалното жертвоприношение, а за сравнение ще ни послужи един “стар” курбан от същия регион, традиционно раздаван за Петровден на връх *Петровски кръст* на планината Чепън над град Драгоман, който наблюдавахме през лятото на 2000 г.

Ритуалът със задължително жертвоприношение на кръвна жертва, наричан сред всички балкански народи с названието от турски (по-точно със старозаветен, арамейски) произход *kurban*, се извършва по традиция сред различни етнически и конфесионални групи на Балканите - и сред християни, и сред мюсюлмани (*Ророва А.*, 1995: 145-147). Традиционно жертвеният ритуал функционира на различни социални нива – и като индивидуално, на отделния човек, и като колективно жертвоприношение на семейно-родовата и/или селската (парохиална) общност. Изследването на селския *курбан* като социален празник, т.е. не само като поддържащ връзката на общността с нейния светец-покровител, но и като ритуала, условие за (въз-) производство на груповата идентичност и общностно единство (*Асман Я.*, 1997: 143), е особено актуално в условията на постсоциалистическото възраждане на едни и редуциране на други моменти от ритуалния процес в селото. Колективните обредни жертвоприношения (*курбани*) и съпътстващите ги празнични съвместни трапези са едни от най-добрите примери за интегративната и комуникативната (в социален план) страна на ритуала на Балканите (*Христов П.*, 2004: 172).

Като интерпретационна рамка на изследването използвахме концепцията за “изобретяването” на новите традиции в европейските общества в епохата след индустриалната революция: с “**изобретени**” традиции Ерик Хобсбаум обозначава разнообразието от нововъзникнали формализирани практики с ритуална и символна природа, чийто стремеж е чрез повторяемост да бъдат “внедрени” в общността като ценности и норми на поведение (*Hobsbawm E.*, 1983: 1,5). Гаранция за това е позоваването на миналото и (в преобладаващия брой случаи) конструирането на приемственост с някои от традиционните модели. Ключов процес за Хобсбаум е **адаптацията** на старото в нови условия и употребата на познатите модели за нови цели. В преобладаващата си част тези “изобретени” традиции установяват или

символизират социалното единство и/или членството в реални или измислени групи и общности. Така те се доближават до интегративните функции на традиционните ритуали. За нас, както и за Хобсбаум, “обект на първичен интерес е по-скоро появата и установяването им (на тези “изобретени” традиции – П. Х.), отколкото шансовете им да продължат да съществуват” (Hobsbawm E., 1983: 1). Работната ни хипотеза е, че въпреки разнообразието от нововъзникнали символни форми и ритуални практики в постсоциалистическа България, те запазват “пъпната си връв”, свързваща ги с традицията. В изследваните села на Средна Западна България тези нови “стари” *курбани* дори в началото на XXI век функционират като съществена част от маркерите на локална идентичност. В случая с т. нар. “младежки” курбани става дума, според нас, и за конкретен начин за “оличностяване” (изграждане на отделна групов идентичност) на цяло едно поколение, възпитавано в годините на активен социалистически атеизъм, при това – с помощта на ритуални практики от арсенала на традиционната народна (православна) религиозност.

В нашето изследване ще представим три типа нови *курбани*, чието начало лесно може да бъде проследено и датирано в последното десетилетие на XX век, след демократичните промени в България. От тези три типа курбани само първият (този на Чепън над град Драгоман), взет като примерна база за сравнение, показва ясно проследим континуитет с традиционната ритуална практика в Средна Западна България от пред-социалистическата епоха, т.е. от първата половина на XX век. Непосредствената връзка с някогашния *курбан* при оброка на връх *Петровски кръст* в планината Чепън като място, календарен момент, жертводарители (с родствена приемственост) и участници е запазена, но със силно видоизменени празнични форми, напомнящи селските празници (*събор*) от годините на социализма. Останалите примери свидетелстват за нововъзникналите форми на ритуален процес в малките селски общности на един традиционно консервативен регион, какъвто е *Граово* (днешният Пернишки окръг в България).

Курбан на връх Петровски кръст на планината Чепън над Драгоман

Каменният кръст, при който по традиция е извършвано жертвоприношението и е раздаван *курбан* за Петровден, се намира на връх Петровски кръст (1206 м.) на планинския рид Чепън, най-висок в рамките на Софийското поле. В южното му подножие се намира обявения през 1969 г. за град Драгоман, обединил четири години по-рано старите села Драгоман и Ярловци с едноименната важна гара на международната железопътна линия, свързваща Истанбул, през София и Белград, със Средна Европа. Драгоман е център на региона Бурел, който по своите етнографски характеристики е много близък със съседните Граово и Софийския Шоплук. Ридът Чепън представлява естествен сакрален център на ритуалните практики на околното население още от античната епоха – на връх Петровски кръст са открити останки (и надпис) от тракийско светилище на Сабазий, на средновековен български християнски манастир с изсечени в скалите параклис и кръщелни купели, както и запазения и функциониращ и сега каменен оброчен кръст за Петровден,

поставен вероятно в началото на XIX век. Днес от манастира се е запазила само част от магерницата (кухненското помещение), където в миналото е бил варен *курбан*.

Каменните оброчни кръстове в полето, на които фамилните общности в селото дават кръвна жертва (*курбан*) в чест на светеца-покровител на кръвно-родствената група, са характерни както за населението на цяла Средна Западна България, така и за селата от българо-сръбското пограничие (*Христов П.*, 2001: 27-34; *Христов П.*, 2002: 28-48). Те не само сакрално “обрамчват” селското землище, но с принасяните при тях жертви (*курбани*) ритуално покриват най-важните пролетно-летни и есенни празници от християнския (православен) литургичен цикъл, подобно на вид “служба под открито небе” (*Христов П.*, 2002: 44). От тази традиционна общобългарска ритуална практика (*Мутафов В.*, 1989: 194) не правят изключение и някогашните села Драгоман и Ярловци, съединени през 1965 г. в град Драгоман – в землищата и на двете съществуват многобройни фамилни каменни кръстове, поставени в преобладаващата си част през първата половина на XIX век. Тези кръстове бележат сакралните места както за съответното семейно-родово обединение, така и за цялата селска общност (*Христов П.*, 2001: 33). Ето защо в границите на сегашния град Драгоман съществуват два оброчни кръста, посветени на Св. Петър – единият е в местността Дел, където до средата на XX век се събирали и жертвали *курбан* жителите на вече несъществуващото на картата село Ярловци, а другият – на Чепън, където при каменният кръст на Петровден *курбан* бил даван от представители на драгоманския род на Мокеровите. Тъй като на Чепън, обаче, се гледа като на сакрално място от цялото население на Бурела, този *курбан*, жертван от мъжете на един определен род в старото село Драгоман, е възприеман като общ от околното население. Ето защо на връх Петровски кръст на Петровден (на 12 юли “по старому”, т.е. по Юлианския календар) до началото на 60-те години на XX век се събирали жители на всички села около Чепън – Драгоил, Летница, Големо Малово, Беренде, Василковци, Раяновци и разбира се, от Драгоман; от Ярловци, обаче, не са идвали при каменния кръст на Чепън – техните ритуални действия били съсредоточени в местността Дел. Същевременно Петровден е бил провъзгласен и за селищен празник (*събор*) на Драгоман още преди обединението.

Според разказите на местните хора, ритуалните действия (*служба*) на Петровден при оброчния кръст на връх Петровски кръст през целия XX век са извършвани от мъже от фамилията на Мокеровите в Драгоман. Първоначално жертвоприношението (*курбан*) е даван от дядото, а след това до края на живота си през 1984 г. традицията да се жертва агне и да се готви и раздава ритуалната гозба, е поддържана всяка година от по-малкия му син Иван Филипов. Общо ритуала, жертвата и съвместната трапеза са наричани *курбан*, но и тук, както и в селата по цялото протежение на Стара планина, раздаваната гозба от жертвеното агне се нарича показателно “*молитва*”. През последното десетилетие на XX век, “десетилетието на прехода” в България, съвместната ритуална трапеза за Петровден на Чепън е осигурявана на свой ред от сина на Иван – Благой Филипов, роден през 1945 г. и израсъл в десетилетията на социализма. Като основно ритуално действащо лице именно него наблюдавахме и с него разговаряхме през 2000 г. на Чепън.

От разказа стана ясно, че традицията на Петровден да се дава курбан на Петровски кръст не е прекъсвала никога, дори и през годините на социализма. Първоначално ритуалната гозба е приготвяна в магерницата на върха и до 60-те години свещеникът се е изкачвал на върха, за да я освети. По-късно, след пожар в магерницата, започнали да приготвят *курбана* в селото, където ставало и освещаването (отнасяли малко от него в черквата за освещаване), а след това с магарета изнасяли съдовете с готовия *курбан* на върха, където го раздавали на присъстващите. Всяко семейство излизало на върха със задължителен набор от ритуални храни – хляб (*колач*) с дупка в средата, в която била забождана и запалвана свещта, варено жито (*коливо*) и баница. Мъжете носели ракия и вино. До каменния кръст на върха и днес могат да се видят подредени в елипса заоблени камъни, наричани “*столове*” – на тях всяко от семействата поставяло хляба и житото, а жертвацият мъж от Мокеровите минавал и раздавал на всеки от *курбана*, изсипвайки го в паницата, която всяко семейство си носи на върха. Фамилията на Мокеровите имала своето запазено място до каменния кръст, на което поставяли казана с *курбана*. Ритуалната трапеза включвала както съвместното консумиране на *курбана*, така и раздаване (от жените) помежду си на хляб и жито, ракия и вино (от мъжете). След съвместната ритуална трапеза всяко от семействата се връща в дома си в Драгоман, където посреща поканените си за селищния празник (*събор*) гости - роднини и приятели. Този модел на празнуване е просъществувал докъм началото на 80-те години на ХХ век, след което празникът на Чепън се превръща в съвместна трапеза, но без да се жертва и раздава *курбан*.

От началото на 90-те години Благой Филипov възстановява практиката мъжете от Мокеровите да “дават за здраве курбан на Петровски кръст”. Това обаче не е някогашното кръвно жертвоприношение, изоставено, според него, поради обедняването, липсата на домашен добитък и обезлюдяването на селата в региона. През 2000 г. празничната трапеза включваше организираната от него скара и пиене, което всеки от дошлите си носи от дома или бира, която всеки може да си закупи на място. Към организаторите със средства се бяха присъединили и работниците от близкото Горско стопанство, които възприемаха празника като свой. “Традиционният” *курбан*, за който всички участници с гордост разказваха как не е бил прекъсван никога, дори през “*Тодорживково време*” (т.е. в десетилетията на социализма), се беше превърнал в съвместна празнична трапеза с кебапчета и бира, картина, така позната от селските събори от края на епохата на социализма. Променена е и датата на празника – от началото на 90-те години по настояване на свещеника (“попа така реши”) Благой започва да организира празничната трапеза на Чепън за Петровден на 29 юни, както е според официалния Грегориански календар на Българската православна църква, а не според популярното до тогава сред населението празнуване на 12 юли “по старому” (т.е. според Юлианския календар)¹.

¹ В края на 1969 г. Българската православна църква възприема отчитането по Грегорианския календар на датите на фиксираните християнски празници. Възкресение Христово (*Великден*), както и свързаните с него подвижни християнски празници, обаче, официално продължават да се празнуват според Юлианския календар. Честа практика

Въпреки това изместване на традиционната дата имаше доста събрали се жители не само на Драгоман, но и на някои от останалите села, традиционно включващи се в празника на Петровски кръст. Специално за празника бяха дошли изселили се в столицата София хора, довели и децата си.

Според думите на Благой Филипов, описаният начин на празнуване на “курбана на Петровски кръст” той ще поддържа докато е жив. След смъртта си смята да го “предаде” като ритуално задължение (*оброк*) на единствената си дъщеря, която според него “с радост и желание се включва в подготовката и в празничната трапеза на Чепън”. Дали, обаче, мигриралата отдавна в София млада жена ще поеме това “семеино задължение”, през лятото на 2000 г. Благой все още не беше сигурен.

Курбан на село Попово, Пернишко – “селото на фургоните”

Селата Попово² и Крапец, Пернишко, са между селата, превърнати от ускорената модернизация през епохата на социализма в България във виртуални топоними от старите географски карти. През 1953 г. жителите на двете села са принудени да се изселят от родните си места в полите на планината Витоша, тъй като земите им (а на Крапец и част от къщите) остават под водите на новопостроения язовир “Студена”. Напуснали принудително бащините си огнища, хората от Попово и Крапец са заселени в гр. Перник в непосредствена близост до новопостроения металургичен завод “В. И. Ленин” (днес “Стомана”- Перник), провъзгласен за “рожба на българо-съветската дружба”. Така като резултат от форсираната индустриализация през първото десетилетие на социалистическата епоха, съчетана с масовата (на места насилствена) колективизация на селското стопанство, това планинско селско население е превърнато в индустриални работници в металургията и в каменовъглените мини на град Перник.

Макар и останали на брега на язовира, къщите на жителите на Попово са разрушени след изселването им през 1953 г., а селското гробище – заличено. Разрушена³, а по-късно взривена и затрупана със земя е и старата селска черква,

сред православно население в България е да бъдат празнувани християнските празници и “по новому”, както го налага Църквата, и “по старому”, както го “изисква” традицията.

² В съзнанието на неговите някогашни жители селото Попово е премествано три пъти в рамките на землището си и три пъти е преименувано; така разказват местните предания. Историческите извори свидетелстват, че това е старо село с българско население, занимаващо се с аграрен труд. През Средновековието (XIII-XIV век) в неговото землище са съществували примитивни топилни за желязна руда, при които били заселени саксонски рудари (*саси*), “дошли откъм Сръбската земя”. По тази причина селото получило названието си Сръбски Самоков, под което име присъства и в турските документи на Османската империя (XV-XIX век). След Освобождението на България (конкретно след Сръбско-българската война, през 1887 г.) селото е преименувано на Попово, а след установяването на социалистическото управление, през 1946 г. селото отново е преименувано – вече като Витошко. След реституцията на земята в пост-социалистическа България в началото на 90-те години на XX век селото присъства в официалните документи на българската държава с утвърденото си име Попово (*Николова М., Георев П., 2003*).

³ Черквата е разрушена от местни активисти на БКП, чийто имена в селото се знаят и сред жителите на Попово се разказва как “всичките ги стигна нещастие” [инф. Венета Танчева, р. 1930 г. в Попово]. По думите на Крум Игнатов Христов, р. 1926 г. в Попово, който сега се грижи за иконите на Св. Богородица при разрушената черква: “*И тия що посегнаха на черквата, умреха сите като дзверове!*”. Дядо Крум не е особено набожен: работил е 16 години в каменовъглената мина и 16 – в металургичния завод в Перник; прагматик, той въпреки това вярва, че тези нещастия са наказание за разрушения храм.

сторена в средата на XIX век, тъй като до нея е построена една от резиденциите за управляващия елит на Българската комунистическа партия. Върху землището на селата Попово и Крапец е създадено Горско стопанство под управлението на УБО, организация, грижеща се за безопасността на този елит. На жителите е бил забранен всякакъв достъп до наследствените земи и родните им къщи, под страх от солидни глоби и репресии. На тях са посочени места в квартал “Изток” на град Перник, където да изградят новите си къщи. В съседство на новите им домове, за жителите на селата Попово и Крапец с тяхна финансова подкрепа през 1955 г. започва изграждането на нов православен храм, посветен на Успение на Св. Богородица (15 август, народният празник *Голема Богородица*), подобно на вече разрушената черква в селото. За нея местните хора казват, че е “сторена за нашите хора и от наши хора, по модела на старата ни черква горе у планината”⁴.

След реституцията на земеделските земи в България⁵ и възстановяването на статута на Попово като община, изселените жители на селото от началото на 90-те години на миналия век правят курбан и празнична трапеза за *Голема Богородица* два пъти – при новата черква в Перник на 15 август “по новому” (т.е. според официално приетия от Българската православна църква Грегориански календар), и според традицията на 28 август “по старому” (т.е. по Юлианския календар) при разрушените си домове и руините на старата черква на брега на язовир “Студена”. Макар и с възстановена собственост върху земите си, хората от Попово нямат право да построят отново къщите си, тъй като това е вододайна зона. При темелите на старите домове сега всеки си е поставил авто-фургон, но никой не може да живее постоянно в селото. Затова при нашето посещение през пролетта на 2006 г. кръстихме тъжната гледка на някогашното Попово “**селото на фургоните**”. Разпилените му жители се събират при бащините си огнища само за празника (*събора*) и общия курбан на *Голема Богородица*; през останалото време Попово остава пусто.

Традиционният общоселски събор с курбан на Попово е правен на християнския празник Успение на Св. Богородица при черквата, като шестима стопани (“възрастни хора”) са давали жертвените животни за курбана. Курбанът е раздаван при черквата, но всичките жители на селото се събирали на височината *Дъбо*, където под клоните на вековен дъб правели обща трапеза. Всяка стопанка приготвяла за тази трапеза обреден хляб (*ногача*) и варено жито (“*ченица*”), приготвена специално за празника, “за хубаво”⁶; тях жените раздавали помужду си на общата трапеза. Освен за *Голема Богородица* и за Гергьовден⁷, правени били и

⁴ Инф. Крум Игнатов Христов, р. 1926 г. в Попово, живеещ понастоящем в Перник, и Борис Крумов Костов, р. 1943 г. в Попово, инициатор през 1993 г. на първият курбан в напуснатото село, при брега на язовир “Студена”.

⁵ Поредицата закони за тази реституция стартира през 1991 г. със Закона за собствеността и ползването на земеделските земи и със Закона за възстановяване собствеността върху одържавени недвижими имоти от 1992 г.

⁶ Според Керанка Григорова Рангелова, р. 1923 г. в Попово, вареното жито (*ченица*) за курбана предварително се скълзва на ситно, слагат й захар и бонбони и се оформя като сладкиш “за хубаво”. Вареното жито “за умрело”, за помен на мъртвите (*задушница*), не се счуква и зърната се варят цели. Баба Керанка е всепризнатата “майсторка на курбаните” в Попово – и през 2006 г. празничният курбан беше сварен по нейната рецепта.

⁷ В народната култура на Средна Западна България Гергьовден е един от най-важните празници в календарния цикъл. По традиция всеки стопанин за Гергьовден жертва агне за курбан. За разлика от останалите празнични курбани, за които месото на жертвеното животно се вари, за Гергьовден в този регион агнето задължително се пече на шиш (“на

още два празнични курбана (за Св. Троица и за Св. Пантелей), давани от отделни родове за цялото село или от отделни лица, преодолявали нещастие или оздравели след дълго боледуване. Така описан, селският празник (*събор*) е празнуван в Попово до изселването на жителите му през есента на 1953 г.

Принудително изселени, жителите на Попово пренасят със себе си традиционния празничен цикъл на селото и ритуалната си практика. Първите опити за организиране на общ курбан за изселените жители на Попово за традиционния празник на селото *Голема Богородица* датират още от 50-те години, веднага след заселването им в кв. “Изток” на гр. Перник. При новопостроената черква първите две-три години е даван курбан за Успение Богородично, подобно на традиционния в напуснатото село. След забрана от страна на комунистическата власт да се прави курбан на религиозен празник, една група млади омъжени жени решили да правят общ курбан в м. *Живкови ливади* през първата седмица на м. септември, наскоро след *Голема Богородица*. В началото на 60-те години те купували месо, варели по къщите си курбана и с обреден хляб (*погача*) правели “за здраве” обща трапеза за всички преселници от Попово и Крапец близо до новите си къщи. Когато и този вариант на празничен курбан за жителите на Попово бил забранен, жените направили своя фолклорна група, с която спечелили много награди на различни фестивали. Това бил начина те да се събират без да предизвикват негативната реакция на местната комунистическа върхушка⁸.

Подобни примери за “доместикация” и “приватизация” на религиозното поведение и ритуалните практики като “спонтанна стратегия на адаптиране към рестриктивната и често репресивна политика” (*Беновска-Събкова М.*, 2001: 273) на социалистическата власт по отношение на традиционните християнски празници са наблюдавани в различни форми и варианти и в България, и в съседните ѝ страни⁹. В края на 80-те години е направен опит по административен път да бъде организиран празничен Ден на квартала по социалистически образец “с речи, естрада и артисти”, но без успех – жителите на кв. “Изток” не възприемат този вариант на наложен културен мениджмънт.

Непосредствено след демократичните промени в България в началото на 90-те години на миналия век е създаден Инициативен комитет (с Управителен съвет от 7 човека) за връщане на земята на изселените жители на Попово и възстановяване на селото. По тяхна инициатива е откопана старата църква при брега на язовира и е направена организация за подновяването на традиционния селищен празник (*събор*) с курбан за *Голема Богородица*. Едновременно с тази инициатива, през 1993 г.

рождень”) и така се отнася при каменния кръст, посветен на Св. Георги, за да го освети свещеника. За разлика от останалите оброци, обща трапеза на Гергьовден при кръста не се прави – всеки стопанин прави празнична трапеза и посреща гости в дома си.

⁸ “У началото, като се заселихме тука (в кв. “Изток” на Перник, след 1959 г. – бел. П.Х.), се събрахме няколко млади невестки като мене, и решихме да си правим курбано по наша инициатива, кога си решиме. Но винаги есенно време... И беше много весело, и много убаво, ама после ръководството (комунистите) почнаха да мърморат и някои от жените се отказая.” – инф. Евдокия Влодова Христова, р. 1926 г. в Попово, живееща понастоящем в кв. “Изток” на Перник.

⁹ Примери от Западна България и съседна Сърбия срв. у *Христов П.*, 2002: 42

бившият жител на селото Борис Костов¹⁰ по повод на своята 50-годишнина жертва “за здраве” курбан на празника Успение Богородично, като поканва всичките мъже и жени от своята генерация при язовира, в старото селище.

Следващите години курбанът за празничната трапеза на традиционния селски празник за *Голема Богородица* е организиран от Инициативния комитет за възстановяване на Попово, вече за всички изселени жители на селото и техните гости. Често към колективното жертвоприношение се присъединяват и отделни хора от селото, раздаващи “за здраве” индивидуално обречения си курбан, включвайки се в общия празник: през 2004 г. един местен бизнесмен, родом от Попово, лично закупил жертвените животни за общия курбан; през 2005 г. били жертвани 4 овце – две общи, платени от Управителния съвет, и две индивидуално дадени от отделни хора, но за всички жители на Попово и гостите на празника; през 2003 г. трите жертвени животни (женски овце) бяха закупени от общите средства, които Управителния съвет получава от Горското стопанство за използването на реституираните земи на жителите на Попово.

През последните години празникът на селото (*събор*) се прави на площада пред сградата на някогашната кооперация на Попово (единствената запазена след 1953 г. масивна сграда в селото) на *Голема Богородица* “по старому” или в съботния ден, предшестващ 28.08., ако се пада в делничен ден. За него се събират пръснатите вече из различни краища на България някогашни жители и техните потомци. Курбанът се приготвя вечерта преди празника, вари се през нощта и в ранната утрин на празничния ден се довежда свещеник, за да го освети. Това той прави пред олтара сред руините на взривената стара селска черква. За празника събралите се жители на някогашното село Попово поставят на иконостаса ѝ под открито небе икона на Св. Богородица, смятана за тяхна закрилница, която обкичват с цветя и палят свещи. След освещаването му, курбанът е раздаван на всички присъстващи – и местни, и гости. Всеки от някогашните стопани в Попово взема от курбана и го отнася при темелите на разрушената си фамилна къща; там изселените семейства правят съвместна празнична трапеза със своите потомци и гости. Според местните хора по този начин се събират всички близки родственици и показват, че не са се отказали от родните си огнища и земята си¹¹. След празничния обяд на центъра в селото се организира веселие с музика и танци.

Вечерта някогашното Попово отново опустява. Според изселените му жители, обаче, те ще продължават с опитите си да възстановят не само недвижимата си собственост в селото, разрушените си домове и черква, но и социалния живот в него. За тях *курбанът* на брега на язовира ще продължава да функционира като маркер за

¹⁰ Борис Крумов Костов е роден през 1943 г. в Попово, а понастоящем живее в кв. “Изток” на гр. Перник. Поради несъгласия с Управителния съвет относно датата за празнуване, след 1993 г. Борис Крумов продължава да жертва и раздава личния си курбан, “обречен за здраве”, но за черковния празник на 15.08 при новата черква в кв. “Изток”. Твърди, че ще поддържа личния си курбан докато е жив, защото “Обречен веднъж курбан не бива да се прекъсва!”.

¹¹ “Започнахме да го правим тука при язовира, “по старому” на 28 август, от желание да бъде като едно време... Тука сме се родили, тука са къщите и земите ни, на нас тука ни е мило и искаме да се върнем при нашата си земя! Ние трябва да им докажем, че това е наше, че ние трябва тука да се възстановим и да живеем!” – инф. Георги Лазаров, р. 1934 г. в Попово, живеещ в гр. Перник. През 2006 г. той беше главния организатор за приготвянето на празничния курбан.

локална културна идентичност в постсоциалистическата социална реалност на България. Хората от Попово коментираха състоялата се наскоро сватба на дъщерята на човек от Управителния съвет¹², която довела бъдещия си съпруг от Италия, за да се венчае с него сред руините на разрушената стара черква в пустото село, родно място на баща ѝ. “Селото на фургоните” се превръща все повече в символен капитал, с който оперират дори потомците на изселените му някогашни жители.

“Младежният” курбан в селата Кралев дол и Ярджиловци, Пернишко

За разлика от описаният възстановен “нов” курбан на потопеното под водите на язовир “Студена” село Попово, новите “младежки” курбани в селата Кралев дол и Ярджиловци, на които присъствахме през пролетта на 2006 г. са без свой първообраз в традиционния празнично-ритуален цикъл на Граово. И двете села са част от историческото Граовско поле, включващо селата от региона на градовете Перник и Брезник, но са доста отдалечени едно от друго и в този смисъл новата ритуална практика на “младежките” курбани, за която ще стане дума, не е заимствана помежду им. Нашето изследване показва както самостоятелното възникване на идеята за такъв нов за местната традиция курбан, така и независимото развитие на ритуалната практика в двете села. За сега единственият документиран в етнографската литература (*Йорданова В.*, 2006: 301-303) паралел на подобен курбан “за здраве”, иницииран след смъртта на млади хора от локалната общност, е този в бившото село Влахово, след 1960 г. включено в чертите на град Смолян¹³. Уникалността на новите “младежки” курбани в ритуалния процес на пост-социалистическото българско село е извън всякакво съмнение.

Вариант А. Младежният курбан в Кралев дол. Село Кралев дол, намиращо се в непосредствена близост до описаните по-горе села Попово и Крапец, потопени под водите на язовир “Студена”, е разположено в източния край на Пернишкото поле (*Граово*), в полите на планината Витоша. В землището му са открити останки на антична римска вила и руини на средновековна крепост¹⁴, свидетелстващи за континуитета на населеното място още от античната епоха. Днес селото има около 600 жители, но по думите на кмета на селото, един от инициаторите на новия

¹² Става дума за бившия кмет на град Перник, роденият в Попово Любчо Стоилов, чиято дъщеря живее и работи в Италия.

¹³ В двете махали (Горно и Долно Влахово), сега обединени в квартал на Смолян, живее компактно българско население, изповядващо исляма. През 2001 г. след поредица от нещастия с млади мъже, местните хора решават да възстановят жертвания в миналото традиционен курбан за здраве, изоставен през епохата на социализма (конкретно в 70-80-те години на ХХ век). От 2001 г. всяка година в първата събота на м. юни жителите на Горно и Долно Влахово организират курбан “за здраве и хаир” на хората в този микрорайон, на който са канени гости и от съседните села с българо-мохамеданско и православно българско население. За жителите на Влахово новият (възстановен “стар”) “юнски курбан” е време на активни социални контакти в рамките на общността и извън нея (*Йорданова В.*, 2006: 305)

¹⁴ Далеч от историческата истина, местно предание идентифицира тази крепост, както и различни природни феномени в селското землище (“стъпката от коня Шарко на Крали Марко”) с най-известния герой от южнославянската епическа традиция Крали Марко; с него се свързва и името на селото Кралев дол. Според друго местно предание, от Кралев дол произхожда и Паисий Хилендарски; в селото и днес съществува “Паисиева махала”. В българската историография, обаче, е утвърдена тезата, че родно място на Паисий Хилендарски е град Банско (срв. *Иванов Й.*, 1982: 209).

Младежки *курбан*, “в момента 50-тина човека сме движещата сила на селото”¹⁵. Въпреки закритото училище, в селото има активен социален живот – малък производствен цех и местна строителна фирма, авторитетно читалище, организиращо свободното време на младежите (библиотека, фолклорна група, танцов състав) и собствен футболен отбор. Организацията на Младежкия *курбан* е също дело на активната част от населението на Кралев дол (поколението между 30 и 50-годишна възраст), поддържани активно от кмета и читалищните дейци. Кметът Пламен Георгиев сподели: “Един *курбан* в село е като световно първенство по футбол в столицата! *Курбанът* е празникът на всеки жител на това село! ... Един *курбан* е важен за селото, но е за един ден! За мене е важен целостния социален живот у селото! Имаме певчески състав, искаме да направим една стая в читалището за музей, грижиме се за сурвакарите (фолклорна група за традиционните зимни маскарadni ритуали през януари – П.Х.), за футболния отбор и т.н.”

Традиционно в Кралев дол се правят два общоселски *курбана* – за храмовият празник на селската черква, посветена на Св.Св. Петър и Павел (29 юни според Грегорианския календар), който *курбан* е с жертване на шиле (т.е. “блажен”), и за празника Летни Св. Никола (9 май), за който винаги е приготвян “постен” *курбан* от варен боб. Тези два *курбана* са за всички жители на селото и са съпроводени с обща обредна трапеза – за Петровден при черквата, а за Летни Св. Никола – при група вековни дървета в м. *Трите буки*¹⁶. Традиционната *курбанна* практика в Кралев дол не е прекъсвана дори и през десетилетията на социализма в България – всяка година местните по-възрастни жители с помощта на черковната управа са организирали двата християнски празника. Празникът на селото (*събор*) е различен от селския *курбан* – това е Кръстовден (14 септември), на който се канят гости в селото и всеки стопанин посреща своите роднини и приятели на трапеза в дома си. За Кръстовден общ *курбан* не се жертва.

За разлика от тези традиционни (“от векове”) *курбани*, новосъздадената ритуална практика на Младежкия *курбан* в Кралев дол има своя конкретна рождена дата – 1 май 2003 г., изпълнители (“младите в селото”) и предназначение – “*За берекет и здраве на младежите в това село!*”¹⁷. Повод за първия Младежки *курбан* били нещастия и няколко смъртни случая с млади хора от селото: млад мъж на 27 години умрял при злополука, друг получил инфаркт, премеждия със счупени крайници и т. н. Серията нещастия и злополуки ставали все през пролетта.

¹⁵ Пламен Георгиев, р. 1963 г. в Кралев дол, избран за кмет на селото през 2003 г. В разказа си специално подчертава, че са направили първия Младежки *курбан* далеч преди изборната кампания.

¹⁶ Празникът Летен Св. Никола е по-скоро народно-християнски, отколкото каноничен. Традиционната *служба* с “постен” *курбан* е наричана от местните хора “*Светого*”. За разлика от храмовия празник, тя е свързана с приготвяне и раздаване при *Трите буки* на постна чорба от фасул, също наричана *курбан*. Поради липсата на условия и запустяване на мястото, от няколко години местните жители на Кралев дол варят и раздават и този “постен” *курбан* при черквата на селото.

¹⁷ Пламен Георгиев, роден през 1963 г. в Кралев дол. По традиция жертвеното животно за *курбана* се заколва от мъж – за Младежкия *курбан* това е Христо Тошев (р. 1953 г. в Кралев дол), съпруг на една от инициаторките му. По думите му всеки път при изгрев слънце на празника, преди да жертва шилето, той благославя: “*За здравето на младежите, живи и здрави да са!*”.

Първоначално двама от пострадалите, кмета на селото и собственичката на кръчмата в селото¹⁸, имали намерение да направят свои индивидуални курбани, но след обсъждане с останалите “младежи” в селото (жителите на възраст между 30 и 50 години) “спонтанно” било решено курбана да бъде даден общо, за здравето на всички млади в селото¹⁹. Първата обсъждана дата била 22 март, възприеман като празника за Първа пролет, но впоследствие решили Младежкия *курбан* да бъде организиран на 1 май. Спрели се на първият ден на м. май, защото първият пролетен ден 22 март се паднал през Великите пости, а 1 май като международен Ден на труда е официален празник в Р. България и е неработен ден.

Първите три години организацията по подготовката на Младежкия *курбан* била “на един гол ентузиазъм, без много да му мислиме”; всеки от младежите в селото оставял различни дребни суми пари в кръчмата за курбана. Жертвените животни (“две шилета”) за курбана били закупувани с тези пари и жертвани на центъра на селото, пред кръчмата на Любка Тошева, “защото курбана се коля там, където ще се прави”. По думите ѝ: “*Курбана го раздава този, който го е готвил!*”; първите три години тя приготвяла курбана в кръчмата и го раздавала на присъстващите местни хора на площада. Първият *курбан* през 2003 г. бил раздаден на дошлите младежи, като всеки от тях си го отнесъл у дома, а в кръчмата останали само някои от организаторите. Там Любка Тошева раздала варено жито и обреден хляб (*погача*) за здраве, както се прави на традиционния *курбан* за Петровден. На следната година организаторите решили и кметът обявил, че младежите заедно ще се консумират курбана “на място”²⁰ и от кръчмата били сложени маси в центъра на селото. Освен общия *курбан*, организаторите осигурили и хляба и бирата за общата трапеза. *Курбан-чорбата* бил раздаван от двете млади служителки в читалището, които имали грижата да закупят и хляба от общите пари. Така била организирана съвместна празнична трапеза на селския площад. Спазвали правилото, че курбана трябва да бъде раздаден докрай.

След първите три години моделът на празнуване на Младежкия *курбан* бе променен през пролетта на 2006 г. Според вярванията на местните хора, веднъж обречен *курбана*, трябва да бъде даван поне три години подред. След третата година може да бъде прекъснат, но ако се направи за четвърти път, трябва да бъде поддържан вече без прекъсване всяка година. Ето защо организаторите бяха решили на четвъртата година да пренесат целия празник, подготовката на курбана и общата трапеза при селската черква, на мястото, където се правят и традиционните общоселски курбани. На 1 май 2006 г. наблюдавания от нас Младежки *курбан* се отличаваше и с активно участие на възрастните жители на Кралев дол в подготовката му. Първите години старите хора в селото не участвали нито в закупуването и приготвянето на курбана, нито в общата трапеза. И макар

¹⁸ Любка Тошева, родена през 1958 г. в Кралев дол.

¹⁹ “*Мислехме, че като направим курбан, ще пресечем тия нещастия с младите в селото. И наистина от тогава (след първия курбан през 2003 г. – П.Х.) нямаме тежки инциденти с млади хора в селото, нямаме и тежки болести!*” – споделя кмета Пламен Георгиев.

²⁰ Това е убеждението и на останалите организатори. Според Любка Тошева: “*Курбана трябва да се яде заедно!*”

убеждението, че на 1 май “това е техен, на младите курбан” да остава, постепенно и възрастните се включват с дребни суми и помощ в подготовката му. Жените, които в ранната утрин на празника през 2006 г. варяха *курбан*-чорбата, не без гордост казваха: “Ние сме опората на младите! Но сме само помощници. Нашият курбан е тоя за Петровден и постния за Летни Св. Никола.”²¹. На въпроса колко курбана правят в Кралев дол, “стандартният” отговор гласеше три – един “постен”, един “блажен” и един “младежки”. Възрастните жени и с поведението си показваха, че са “гости” на младежкия празник – докато за традиционните курбани всяка от тях приготвя обреден хляб (*погача*) и варено жито, то за Младежкия *курбан* те пристигаха само с цветя, с които обкичваха иконите в черквата. И водеха внуците си.

Празничният Младежки *курбан* “за берекет и здраве на младежите” в Кралев дол показва разнообразие и уникално съчетание на утвърдени традиционни и нововъзникнали ритуални практики. Присъствието на християнската църковна институция също показва широка вариативност: ако през първите години за освещаването на курбана бил канен (срещу заплащане) официалният представител на Българската православна църква, свещеника от съседното село, то през 2006 г. освещаването бе поверено на заселилите се в селото двама млади свещеници – “*старостилци*”²². Въпреки известното недоверие към тях сред част от възрастните хора в селото, с негласното съгласие на повечето миряни те са поели ангажимента безплатно да освещават курбана и да служат в селската черква, съгласно с датите по Юлианския календар. Жителите Кралев дол са доволни от службите “по старому” на новите свещеници: освен тяхната образованост и липса на меркантилност, те изтъкват и уменията им²³.

Според организаторите, цялата празнична схема на Младежкия курбан е отворена за договаряне между участващите млади хора от Кралев дол. “*Курбано си е наш, каквото си искаме, това че си праиме! ... Правиме го за младежта, значи каквото искат младите – дискотека с DJ, кюфтета, скара, бира – това ще бъде! А на 12 юли (традиционния курбан за Петровден, според Юлианския календар – П.Х.) го правиме както кажат бабите, там те решават...*” – споделя кметът на селото Пламен Георгиев.

Варинат Б. Младежкия курбан в село Ярджиловци. Ярджиловци е голямо старо село в западната част на Пернишкото поле (*Граово*). Състои се от четири махали – Горна, Кръстина, Средна и Долна. В селото има строителна фирма, сладкарски цех, действащо училище и читалище, развиващо активна дейност по организацията на самодейните фолклорни групи в селото. Най-известна от тях е фолклорната група на т.нар. “*сурвайшари*”, състояща се по традиция от млади маскирани мъже, които правят ритуални обиколки на селото през нощта срещу Василевден (14 януари “стар стил”). В местната традиция обичаят е известен като

²¹ Инф. Стойна Ефремова Йорданова, родена на 1931 г. в Кралев дол.

²² Представители на това течение сред клира на Българската православна църква, чийто последователи не приемат замяната в края на 1969 г. на дотогава следвания Юлиански календар с Грегорианския. Те служат всички християнски празници “според старата православна традицията”, т.е. според Юлианския календар.

²³ “*Много убаво пеят, като у “Александар Невски”!*”

“Сурва”. Групата участва редовно на Международния фестивал на маскарадните игри, провеждан през януари в гр. Перник, където е печелила много награди. И през януари 2006 г. фолклорната група на мъжете – “сурвашкари” спечели награда, парите от която са дарени в селото за закупуването на жертвените животни (два овена) за Младежкия курбан.

Мотивите за организирането на първия курбан през май 2001 г. са сходни на вече описаните по-горе за с. Кралев дол. През предходната 2000 г. в селото имало седем смъртни случая с млади мъже (“между 18 и 26 годишни”²⁴), жертва на нещастия, болести и катастрофи. Това активирало спомена в колективната памет за “най-черната година в историята на селото” 1944, когато за местния партизански отряд (част от антифашистката съпротива в този край) “от селото излезли 18 млади мъже, от които 11 не се завърнали никога вече в селото”, били убити. Паралелът между двете “черни” за селото години родил сред част от хората в Ярджиловци, представители на младата и средната по възраст генерация, идеята да бъде направен курбан за здравето на младите, а и на всичките жители на селото. Проблем се оказала загубената връзка със старата курбанна традиция в селото: през цялата епоха на социализма (т.е. от средата на XX век) в Ярджиловци курбани не са били жертвани, а селската черква, посветена на Св. Николай Чудотворец, е действала само като гробищен храм²⁵.

През първата половина на XX век в Ярджиловци традиционно се правел курбан на Св. Никола Летни (9 май според сега действащия Грегориански календар). Но тази празник процесията на младежите от селото, носещи черковните хоругви, начело със свещеника обикаляла селската мера, извършвайки традиционното литийно шествие (“по кръсти”), завършващо с молебен за дъжд. За празничния ден бил организиран и общоселски курбан, за който всяка от махалите в селото жертвала шиле или овен и така се събирали по 4 казана за курбана²⁶. Повечето жители на Ярджиловци се събирали на обща трапеза при черквата, като всяка от стопанките носела обреден хляб (*колач*) с моделиран кръст и дупка в средата, в който била забодена свещицата, както и цветя, с които били обкичвани иконите на Св. Николай и Св. Богородица. Обредният хляб (*колача*) бил слаган в тепсия с варена царевица и така – поставян в общата редица, за да бъде осветен от свещеника. Задължение на мъжете било приготвянето на курбана и осигуряването на пиенето за общата трапеза – вино и ракия. След като попът освети курбаните и обредните хлябове, се прави празнична обща трапеза, на която всяка фамилия сядала в рамките на определените по традиция места за отделните махали. Празникът завършвал с народно веселие – хора и песни. Този общоселски курбан бил различен от селския празник (*събор*), честван на *Голема Богородица* (на 28 август “по старому”). “На курбано иде целото

²⁴ Инф. Григор Христов, местен, кмет на с. Ярджиловци, р. 1953 г. Той е един от основните организатори на “новия” стар курбан за Св. Никола Летни в Ярджиловци.

²⁵ По признанията на клисаря, на местните хора се наложило да питат и отново да се учат за Младежкия курбан как се бие камбаната “за празник” – в продължение на десетилетия камбаната в селската черква, намираща се при гробищата, била само “на умряло”.

²⁶ В случай, че празникът на Св. Никола Летни се падне в постния петъчен ден, то се готви постно – боб яхния. Инф. Гинка Спасова, р. 1923 г. в Ярджиловци.

село – мъже, жени, деца, старци, млади – сичко живо иде на курбан. Не иде само това, що не може да оди... Тука (където се готви и раздава курбана – Ц.М.) се яде за здраве! Требе да си носиш паниче и да ядеш тука. Тука е за здраве!”²⁷. След смяната на политическата власт на 9 септември 1944 г., обаче, традиционният общоселски курбан в Ярджиловци постепенно бил изоставен. Първото десетилетие след налагането на социалистическата идеология възрастните хора все още изнасяли и раздавали при черквата “лични” курбани – за новородено дете, за изпращане на войник и т.н., но в началото на 50-те години на миналия век и тази курбанна практика замира.

Решението да бъде направен Младежки курбан за здраве на младите в Ярджиловци изправя през 2001 г. кмета на селото и останалите инициатори пред дилемата кога и къде да бъде направен курбана. Решено било да бъде построен и православен параклис на това място, защото “курбан си се прави при параклис”. Традиционното място за курбана при старата черква е изоставено, тъй като в местните представи тя функционира като гробищна черква и “не може да се прави курбан за здраве до гробището”²⁸. Заради опасност от политическо разделение била отхвърлена и идеята курбанът да бъде направен в м. *Мъртвак*, където излезли избитите през 1944 г. млади мъже за партизани²⁹. Ето защо била избрана м. *Осломе*, където някога било част от старото селище на Ярджиловци³⁰. Решението било едновременно с курбана да се започне и изграждането на параклис, който да е посветен на празника на Св. Никола Летни, защото именно Св. Николай е смятан за покровител и закрилник на селото. Така на възстановения традиционен курбан за 9 май е придадена както нова форма – на новоизбрано култово място, което да бъде обозначено с новоизграден християнски параклис, така и ново съдържание – специално се подчертава значението на ритуалната практика “за здравето на младите”.

Новоизбраното място в м. *Осломе* за възстановения “нов” курбан и предназначения за него параклис, последователно и целенасочено е превърнато в сакрално. През пролетта на 2001 г., дни преди първия курбан, нарочен човек от организаторите е отивал на това място в тъмни зори, за да следи откъде точно изгръва слънцето, за да ориентират посоката за строеж на новия параклис. Първият курбан, на който се събрали на 9 май 2001 г. около 400 жители на Ярджиловци, бил съпроводен с полагане на първата копка (от кмета и останалите организатори) за новия параклис и издигане и освещаване (от свещеник) на каменния олтар. На този олтар през следващите години събралите се на курбана хора запалвали свещиците си. На всеки от курбаните се правят доброволни дарения за довършване на новия храм, чийто строеж се извършва изключително с труда и средствата на местните

²⁷ Инф. Гинка Спасова, р. 1923 г. в Ярджиловци.

²⁸ Инф. Григор Христов, кмет на с. Ярджиловци, р. 1953 г.

²⁹ “Мястото за курбана и параклиса не трябва да разделя селото, а да го обединява!” - Григор Христов, кмет на с. Ярджиловци, р. 1953 г.

³⁰ В непосредствена близост до това старо селище е открита и тракийска могила от Античността, свидетелство за дългата поселищна история на сегашното Ярджиловци.

хора и бизнесмени – по думите на кмета нито административната власт в града, нито Св. Синод на Българската православна църква са подпомогнали строежа.

Затова пък ентузиазма на местните хора е голям – и в строежа на параклиса, и в курбанната ритуална практика. С всяка измината година броят на завърналите се за курбана в Ярджиловци негови жители нараства – след 2002 г. вече се събират повече от 600. Предупредени от възрастните хора, че веднъж започнат, курбан не бива да бъде прекъсван, организаторите всяка година подготвят общия курбан и празнична трапеза, както с лични дарения, така и с колективни средства (напр. с парите, събрани от *“сурвашкарите”* при ритуалните им маскарадни обиколки в селото). Курбанът е правен и раздаван по *“традиционния”* начин, а всяка от възрастните жени и днес приготвя и изнася за общата трапеза колач, поставен върху тава с варена царевица. И сега те носят цветя, с които обкичват дарените за новия параклис икони и палят свещичките си върху недовършения нов иконостас.

“Годината на изпитание” за новата курбанна практика била третата (2003 г.) след възстановяването му, когато на 9 май над селото се изсипал продължителен проливен дъжд. С гордост местните хора разказваха, как *“никой не мръднал”* от поляната, където бил приготвен курбана – макар и мокри до кости, всички останали да изядат курбана там, на място. Така общата обредна трапеза била спасена и курбанната практика – утвърдена!³¹ И през май 2006 г. наблюдавахме сходно *“изпитание”* – на празничния ден на курбана валия проливен дъжд. Обяснението на местните хора беше, че дъждът вали, защото в миналото на този ден са правили *лития* и молебни за дъжд. Малко бяха дошлите, които предпочетоха да им сипят от курбана и да го отнесат у дома си; болшинството дочакаха слънцето да изсуши поляната и направиха общата трапеза в ранния следобяд на 9 май, като се поздравяваха: *“Айде да ни е честит курбана! Кой тие – пак да тие, кой дава – пак да дава!”*. По утвърдената още от първия курбан през 2001 г. практика, остатък от курбана, който не е изяден на 9 май в Осломе, бива отнасян в стола на селското училище и раздаван на учениците и децата от детската градина на следващия ден.

За *“новите”* и за *“традиционните”* курбани в Средна Западна България

Наблюдаваните от нас нови *“стари”* курбани в Пернишко трудно се вменват в модела на ре-конструиране на *“традицията”* от класическата етнография. Съгласни сме с констатацията на Маргарита Карамихова, формулирана въз основа на наблюдение на съвременната курбанна практика на християни и мюсюлмани в Тракия, че *“(курбаните) представляват конкретна жива и жизнена социална норма, която не задава въпроси, а дава конкретни отговори на конкретни потребности (Карамихова М., 2006: 325)*. Нашата цел с настоящия текст бе да фиксираме как посредством една вековна традиционна културна матрица, отличителна за Балканите, каквато е ритуалът с принасянето на кръвната жертва (*курбан*), в началото на XXI век различните локални общности изграждат и/или реконструират

³¹ *“Това ни беше изпитанието ще го има ли курбана, няма ли да го има. Това беше денят на изпитание – третия път!”* - Григор Христов, кмет на с. Ярджиловци, р. 1953 г.

своята социо-културна идентичност. Наблюденията ни показаха, че общият *курбан* и съвместната трапеза се превръщат както в неразделна част от ежедневната локална религия³² в началото на новото хилядолетие, така и в съществен елемент от ритуалите, определяни като “бележещи границите” (в социален и културен аспект) (срв. *Cohen A. P.*, 1985: 53) на различните локални и социални общности в пост-социалистическото българско село.

Следвайки Емил Дюркем, ние можем да констатираме, че именно посредством общите ритуални действия обществото придобива самосъзнание и “няма общество, което да не е почувствало нужда от периодично поддържане и укрепване на колективните чувства и идеи, които съставляват единството и своеобразието му” (*Дюркем Е.*, 1998: 495, 504). В контекста на българските (и по-широко – балканските) социални, културни и политически реалности от началото на ХХІ век, новите (ре-контруирани или “изобретени” в духа на Е. Хобсбаум) общностни ритуали, каквито са описаните курбани, придобиват и неочакван за наблюдателя-етнолог смисъл. Курбанът при водите на язовира се превръща в съществен символен маркер на една виртуална социална общност, каквато са изселените жители на “потопеното” село Попово; всяка година, раздавайки курбана на *Голяма Богородица*, местните хора демонстрират (и пре-потвърждават) своята идеология на локалния произход. Младежкият *курбан* използва една старинна културна матрица за изграждане на нова (отделна) социална идентичност на цяла една генерация в пост-социалистическото село. Ако перефразираме Морис Гodelier, именно чрез ритуала индивидите се извисяват до равнището на социалното си съществуване, доколкото “човекът произвежда общество, за да живее (*Godelier M.*, 1993: 1200). Според нас това е гаранцията за жизненост и в новото хилядолетие на етикетното за Балканите ритуално принасяне на кръвна жертва – *курбана*.

ЛИТЕРАТУРА

Асман Я., 1997 Колективната памет. София. [*Assmann J.*, Das Kulturelle Gedächtnis. München, 1997]

Беновска-Събкова М., 2001 Политически преход и всекидневна култура. София

Вълчинова Г., 1999 “Знеполски похвали”. Локална религия и идентичност в Западна България. София

Дюркем Е., 1998 Елементарни форми на религиозния живот. София [*Durkheim E.*, 1912 Les formes élémentaires de la vie religieuse. Paris].

Иванов Й., 1982 (I изд. 1938) Родното място на отец Паисий се установява. Край на един продължителен спор. – В: Избрани произведения. Т. I, София, 206-209.

Йорданова В., 2006 Два курбана от Устово. – В: Обредната трапеза. БАН, София, 301-305

Карамихова М., 2006 Курбаните, които шокират само етнолога. – В: Обредната трапеза. София, 320-326

³² Концепцията за локалната религия върху български материали от Средна Западна България е разработена от Галя Вълчинова (*Вълчинова Г.*, 1999: 15-16).

Мутафов В., 1989 Оброчищата като култови обекти. – В: Етнографски проблеми на народната духовна култура. София, 194-221

Николова М., Георев П., 2003 Попово. Перник

Христов П., 2001 Граница и/или център (Оброчни места в Трънско, Годечко и Пиротско). – В: Етно-културолошки зборник. Кнъ. VII, Сврльиг, 27-34

Христов П., 2002 Семейно-родственото жертвоприношение в регионите на българо-сръбското пограничие. – В: Българска етнология, 3, София, 28-48

Христов П., 2004 Общности и празници. Служби, слави, събори и курбани в южнославянското село през първата половина на XX век. София

Cohen A.P., 1985 The Symbolic Construction of Community. London/New York.

Godelier M., 1993 L'occident, miroir brisé. Une évaluation partielle de l'anthropologie social assortie de quelques perspectives. – In: ANNALES. Economies. Sociétés. Civilisations. 48, No 5, 1183-1207.

Hobsbawm E., 1983 Introduction: Inventing Traditions. – In: *Hobsbawm E., Ranger T.*, (Eds.) The Invention of Tradition. Cambridge University Press, 1-14

Popova A., 1995 Le kourban, ou sacrifice sanglant dans les traditions Balkaniques. – In : Europaеа, I-1, 145-170.

Петко Христов

Етнографски институт с музей, БАН, София

Цветана Манова

Исторически музей, Перник

НОВИЯТ “СТАР” КУРБАН

В статията са представени и описани разнообразни варианти на колективно кръвно жертвоприношение (*курбан*) от различни селища в Средна Западна България, наблюдавани от авторите в началото на XXI век:

1. Традиционният *курбан* за празника на Св. Петър на връх Петровски кръст в планината Чепън над град Драгоман, ритуалните действия за който са изпълнявани без прекъсване през цялата епоха на социализма.

2. Възтановеният при разрушените домове традиционен *курбан* на село Попово, потопено през 1953 г. под водите на новопостроения язовир “Студена”. Жителите му са принудени да се изселят в град Перник и са превърнати в индустриални работници като резултат от интензивната индустриализация на страната в първите десетилетия на социализма.

3. Създаденият (“изобретен”) нов “Младежки” *курбан* в две села от региона на гр. Перник, изпълняван “за здравето и напредъка на младежите в селото”.

В анализа се проследява как ритуалната съвместна трапеза с ядене и пиене на селския *курбан* изгражда общностна идентичност и функционира като база на идеологията за локален произход и регионална традиция. При т. нар. “Младежки” *курбани* към тези функции се нарежда и ролята на колективното кръвно жертвоприношение за изграждане на една отделна идентичност за цяло едно поколение, възпитавано в епохата на социализма.